

BRIGA HRVATSKIH FRANJEVACA ZA BOLESNE ČLANOVE OD XVII. DO XIX. STOLJEĆA

HOW CROATIAN FRANCISCAN FRIARS TOOK CARE OF THEIR ILL BRETHREN IN THE 17th THROUGH THE 19th CENTURY

Emanuel Hoško*

SUMMARY

In inland Croatia, Franciscan friars had been scattered across three multi-national provinces – the Croatian and Carniolan province in the west, the province of St Ladislaus in the north, and the province of St John Capistrano in the east. The three provinces united into a single Croatian Franciscan province of St Cyril and Methodius in 1900. As the monastery in Zagreb, the Croatian capital, was the number one in the province of St Ladislaus, it is quite likely that the way of living and the laws of this province influenced the other two inland provinces. The legislation in these two provinces was not as advanced as St Ladislaus' that was based on the so called Constitutiones Sambucanae, drawn up by Franciscan General Michele Buongiorno of Sambuca in 1663, which are best reflected in the four editions of St Ladislaus Province statutes (1687, 1749, 1768, and 1806). They provide a wealth of information about the Franciscan life and activities of that province. This article focuses on the provisions regulating the health care of the ill brethren. It also includes ample information from the monastery of Virovitica and from the archives of the Province of St John of Capistrano to give the reader an idea about Franciscan health care in these monasteries.

Key words: *Franciscan friars, Province of St Ladislaus, Province of St John of Capistrano, ill brethren, wounded, medics, pharmacists, care providers*

Naravno, i franjevci podliježu bolestima, a i njihovi starački dani u mnogo slučajeva nisu ništa drugo nego bolest. Sv. Franjo je već u samo Pravilo života svojoj braći stavio na srce brigu za bolesnu braću. Riječi u 6.

---

* Redoviti profesor u miru Katoličkoga Bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Teologije u Rijeci. Adresa: Frankopanski trg 12, 51000 Rijeka

poglavlju Pravila i danas zvuče vrlo dojmljivo: “Ako majka hrani i ljubi svog tjelesnog sina, koliko brižljivije mora svatko ljubiti svoga duhovnog brata. I ako koji od njih oboli, ostala ga braća moraju posluživati kako bi željela da se njih poslužuje.”

Opći sabor Reda 1593. godine, tj. trideset godina nakon Tridentskog koncila, razlaže ovu zapovijed Franjinih Pravila, ističući da su dva razloga koja potiču franjevce na međusobnu ljubav i uzajamnu brigu, i to osobito prema bolesnicima. Franjo ih je naveo u jasnim primjerima: prvi je majčinska ljubav prema djetetu, drugi je ljubav prema samome sebi. Teško je zamisliti veću ljubav od materinske prema djetetu. Valja je prihvatiti kao uzor i kao mjeru ljubavi prems bolesnoj franjevačkoj braći.¹

Uredbe o brizi za bolesne franjevce sadrži temeljni poslijetridentski zakonik u Franjevačkom redu, tzv. *Sambukanske konstitucije* koje je 1658. potvrdio opći sabor Reda u Toledu.² One su prihvatile sve odluke prethodnih franjevačkih općih sabora u razdoblju od Tridentskog koncila do općeg sabora spomenute godine u Toledu. Obvezatna snaga tog zakonika nije bila u pitanju sve do 1827. kada je Franjevački red prihvatio tzv. Kapistranske konstitucije, ali se ni one bitno ne razlikuju od Sambukanskih.³ Dakle, *Sambukanske konstitucije* bile su na snazi u vrijeme kada su se u potpunosti oblikovale tri franjevačke provincije u kontinentalnoj Hrvatskoj – Hrvatsko-

---

¹ Budući da je u istom poglavlju riječ i o gostima, može se spomenuti da je Franjo želio da braća i prema njima iskazuju osobitu brigu. Opći sabor reda u Valaloidu obnovio je potkraj srednjega vijeka zanemaren običaj iz prvih stoljeća Reda osobite pažnje prema gostima putnicima pranjem nogu. Spomenuti opći sabor obnovio je taj običaj i naredio da zamjenik samostanskog starješine i onaj brat koji je inače zadužen za primanje gostiju trebaju dočekati svakoga gosta tako što će mu iskazati taj čin gostoljubivosti. Ako to zanemare, dužan ih je opomenuti samostanski starješina, a ako ga ne poslušaju, valja dojaviti provincijalu taj njihov nemar, a on će ih kazniti kako mu se bude činilo prikladnim. U samostanu pak treba biti i gostinjski dio u kojem će biti samo za goste ono što im je potrebno za njihov smještaj i za osobnu higijenu. Ako neki samostan nema prikladan prostor za primanje gostiju, onda valja koristiti gostinjece dominikanaca ili drugih redovnika u gradu. – Sredinom XVII. stoljeća još uvijek je vrijedio taj propis *Sambukanskih konstitucija* o pranju nogu gostima (str. 118.). Tako i *Prvi statuti* (str. 68., br. 9) Provincije sv. Ladislava određuju da gostima svećenicima peru noge svećenici, laicima laici, a studentima studenti.

² Točan naslov Sambukanskih konstitucija glasi: *Constitutiones et statuta generalia Cismontanae familiae Ordinis Sancti Francisci de Observantia ex decretis capituli generalis Romani Ann. 1639. et Toletani Ann. 1658. compilata et per S. Congregationem super negotiis Episcoporum et Regularium revisa et approbata (et a) reverendissimo P. Michaele a Sambuca, totius Ordinis S. Francisci Ministro Generali (edita), Romae, 1663.* – Djelo navodimo kao: Sambukanske konstitucije, jer su dobile ime po generalu reda Mihovilu Bongiorno a Sambuca (1658.–1664.).

³ Kapitul, tj. izborni sabor, provincije sv. Ladislava pod predsjedanjem Josipa Paviševića istakao je još 1774. vrijednost i obvezatnost *Sambukanskih konstitucija*; usp. Arhiv provincijalata Hrvatske franjevačke provincije u Zagrebu (APHZ), *Liber Encyclicarum Ministrum Provincialium Provinciae S. Ladislai Regis*, fol. 84; APHZ, *Monumenta et processus rerum Custodiae sancti Ladislai in Slavonia*, 305.

kranjska provincija na zapadu tog dijela Hrvatske, Provincija sv. Ladislava na sjeveru⁴ i Provincija sv. Ivana Kapistranskoga na njegovu istočnom dijelu. Budući da je samostanu u Zagrebu, glavnome gradu Banske Hrvatske, pripadalo prvo mjesto u Pokrajini sv. Ladislava, opravdano je pretpostaviti da su život i zakonodavstvo u toj pokrajinskoj zajednici utjecali i na život i zakonodavstvo u drugim dvjema provincijama u kontinentalnoj Hrvatskoj. Svakako je činjenica da te dvije provincije nisu izgradile svoje zakonodavstvo do mjere u kojoj je to učinila Provincija sv. Ladislava koja ga je gradila prema *Sambukanskim konstitucijama*. Uz druge odredbe i upute, najmjerodavniji su izraz primjene *Sambukanskih konstitucija* vlastiti statuti Provincije sv. Ladislava. Prve statute te provincije odobrio je 19. travnja 1687. provincijski kapitul u Varaždinu;⁵ kapitul u Čakovcu usvojio je 20. srpnja 1749. Druge statute.⁶ a 20. kolovoza 1768. odobrio je Treće statute kapitul u Varaždinu.⁷ Četvrte statute, i to u vrijeme kasnoga jozefinizma i državnog apsolutizma, odobrio je 27. lipnja 1806. provincijski sabor u Čakovcu.⁸ Ti su statuti zato osnovni izvor za upoznavanje života i djelovanja franjevac provincije sv. Ladislava, kako općenito tako i u pitanjima skrbi za bolesne svoje članove.⁹

⁴ Franjevačka provincija sv. Ladislava (1661.–1900) nastala je u zamahu prvog razdoblja potridentske crkvene obnove u sjevernoj Hrvatskoj, a vrhunac razvoja dosegla je potkraj XVIII. stoljeća, tj. u vrijeme kada je u kontinentalnoj Hrvatskoj nastup jozefinizma označio svršetak epohe tridentske obnove. Ta je franjevačka pokrajina u XVII. stoljeću obuhvaćala, uza samostan u slovenskom gradiću Ormožu, samo samostane u sjevernom dijelu Banske Hrvatske – u Zagrebu, Križevcima, Ivaniću, Krapini, Varaždinu i Čakovcu. Nakon oslobodilačkoga Bečkog rata (1683.–1699.) protiv turske države, podignula je samostane u Virovitici, Hrastovici i Kostajnici i sedam samostana u južnoj Mađarskoj, ali u naseljima u kojima je većina stanovništva bila hrvatskoga etničkog podrijetla. Provincija je do 1900. sačuvala hrvatsko obilježje jer je u njoj živjelo najviše Hrvata, a njihov je utjecaj bio značajniji od utjecaja drugih nacionalnih skupina. U ovoj se raspravi ukazuje se prije svega na brigu za bolesnike u Provinciji sv. Ladislava, dok je manje riječi o brizi za bolesne franjevce u Provinciji sv. Ivana Kapistranskoga i hrvatsko-kranjske Provincije sv. Križa.

⁵ Točan naslov Prvih statuta je *Statuta Provincialia inlytae Provinciae S. Ladislai Regis in Slavonia Ordinis Minorum S. Francisci regularis observantiae in capitulo provinciali Varasdini ad S. Joannem Baptistam 1687 die 19 Aprilis celebrato facta... et confirmata*. Vienna, 1687.

⁶ *Drugi statuti* imaju isti naslov kao *Prvi statuti*. Tiskom su izdani u Grazu 1752.

⁷ Pod nazivom *Treći statuti* razumijevamo: *Praescriptiones et statuta Provinciae sancti Ladislai Regis... ab A. R. P. Bonavita Dietrih... Visitatore Generali... ac tandem autoritate reverendissimi patris Paschalis a Varisio totius Ordinis Minorum Ministri Generalis approbata...*, Zagabriae, typis Antonii Jandera..., 1771.

⁸ *Četvrti statuti* imaju isti naslov kao i prvi: *Statuta provinciali inlytae Provinciae S. Ladislai Regis Ordinis Minorum s. Francisci regularis observantiae in capitulo provinciali Csakomyae ad S. Nicolaum episcomu et confessorem Anno 1806. die 27. et sequentibus mensis Junii celebrato publicata et ab omnibus patribus vocalibus acceptata et subscripta*. Zagrebiae, 1806. Typis Novoszelianis. – Statute je odobrio 10. prosinca 1806. zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovac.

⁹ U zapadnom dijelu kontinentalne Hrvatske koji je bio u sastavu Hrvatsko-kranjske provincije sv. Križa, također je postojala organizirana briga za bolesne članove u pojedinim samostanima. O njima su se brinuli braća ranarnici i ljekarnici. No zakonodavstvo te Provincije ne ističe tako jasno

PROVINCIJSKE BOLNICE

Dok je još trajao Tridentski koncil (1545.–1563.), opći sabor Franjevačkog reda odredio je 1559. u južnofrancuskom gradu Akvitaniji da u svakoj pokrajinskoj zajednici, zvanj provincija, treba u nekoliko samostana osnovati bolnicu, ako to nije moguće u svakom samostanu. To zahtijevaju potrebe bolesne braće. Riječ je, dakle, o provincijskim bolnicama za cijelu franjevačku pokrajinu, provinciju. Valja ih razlikovati od samostanskih bolnica koje treba uspostaviti u svakom samostanu u jednoj ili više prostorija na prikladnome mjestu. Kako je nastala 1651., Provincija sv. Ladislava u svojim Prvim statutima predviđa da će u svakom samostanu biti jedna ili više soba za bolesnu braću, i to u dijelu samostana koji najprikladniji za takvu svrhu.¹⁰ Provincija je pak imala dvije uređene samostanske bolnice, jednu u Zagrebu, drugu u Varaždinu, koje su zapravo bile provincijske bolnice. U Zagreb su uz članove zagrebačkog samostana mogli biti smješteni bolesni članovi samostana u Ivaniću, dok su iz svih ostalih samostana bolesnici imali mjesto u varaždinskoj samostanskoj bolnici. U te dvije bolnice smještali su se franjevci iz samostana koji su bili u mjestima u kojima nije bilo liječnika i ljekarnika, što znači da su samostanski starješine u te bolnice slali teške i neizlječive bolesnike. Godine 1752. stanje se promijenilo jer Drugi statuti spominju samo provincijsku bolnicu u Varaždinu, a ne više i onu u Zagrebu. No čini se da je zdravstvena briga u većini mjesta u kojima su franjevci Provincije sv. Ladislava imali samostane, bila dobro organizirana pa se moglo pouzdati u pomoć mjesnog liječnika i ljekarnika. Ako se tako nije mogla osigurati dovoljna briga, bolesnika je trebalo preseliti u samostan u kojem je takva zaštita postojala; svakako nije bilo uputno odmah voziti takva bolesnika u provincijsku bolnicu u Varaždin.¹¹ U Provinciji pak sv. Ivana Kapistranskoga tek je 1774. uređena bolnica za cijelu pokrajinsku zajednicu u Petrovaradinu. Odluku o njezinu uređenju donio je provincijski kapitul na kojem je za provincijala bio izabran Ladislav Spaić, a svaki je samostan bio dužan dati novčani prilog za njezino uređenje.¹²

---

tu brigu kao zakonodavstvo Provincije sv. Ladislava. Usp. F. E. Hoško, Ranarnici i ljekarnici u franjevačkom samostanu uza Svetište Gospe Trsatske, *Acta facultatis medicae fluminensis*, 17(1992), br. 3/4, str. 159.–166.

¹⁰ *Prvi statuti*, 68, br. 1.

¹¹ *Drugi statuti*, 151, br. 6.

¹² *Ljetopis franjevačkog samostana Šarengrad (1683.–1853)*, Šarengrad, 2002., 75.

SAMOSTANSKE BOLNICE

Dakle, uz ove provincijske bolnice za cijelu pokrajinsku zajednicu, svaki je samostan trebao imati i vlastitu bolnicu te brata poslužitelja bolesnika. Tu su službu redovito obavljali braća laici, ali samostanski starješine su je mogli povjeriti i bratu svećeniku ili bratu koji je još bio na studiju da bi postao svećenikom.¹³ U tim samostanskim bolnicama trebalo je biti tri ili više franjevačkog donjeg rublja, tzv. tunika, od bolje tkanine, ali ne od lana. Bolesnici su i ležeći u krevetu trebali nositi prepoznatljiv znak svoje franjevačke pripadnosti.¹⁴

SAMOSTANSKE LJEKARNE

Opći sabor Franjevačkog reda u Valaloidu odlučio je 1593. da se u samostanima uspostave i ljekarne. Od samostanskih starješina traži da pozovu mjesnog ljekarnika koji treba marljivo dolaziti i provjeravati je li ljekarna dovoljno opskrbljena, je li samostanski ljekarnik dovoljno osposobljen za svoj posao, obavlja li dobro svoj posao, čini li ili dopušta da drugi rade što je zabranila Crkva i pregledava li troškovnik nabavljenih i potrošenih lijekova samostanski starješina sa svojim savjetnicima i zatim o tome izvještava provincijala kada dolazi u kanonski pohod.¹⁵ U brigu za bolesnike spadalo je također omogućiti onima, kojima su to savjetovali liječnici, da pođu u toplice. No katkad su bolesnici tražili toplice i neovisno o savjetu liječnika; takvima to starješine nisu bile dužne osigurati.¹⁶

Ban Franjo Nadaždi je 21. veljače 1763. priopćio franjevcima Provincije sv. Ladislava odluku carice Marije Terezije, kojom 12. veljače 1763. zagrebački franjevci ne smiju ubuduće držati ljekarnu u svom samostanu u Zagrebu jer država preuzima tu obvezu i ljekarne ubuduće smiju otvarati jedino građanske osobe.¹⁷ Ipak franjevci nisu odmah zatvorili sve svoje samostanske ljekarne. Ugarsko kraljevsko namjesničko vijeće je tako 5. prosinca 1776. dopustilo provincijalu Provincije sv. Ladislava da zadrži brata ranarnika u Križevcima tako dugo dok grad ne otkupi inventar samostanske ljekarne jer su snagom državne odluke franjevci trebali napustiti svoj samostan u Križevcima.¹⁸ Franjevac ljekarnik još je dugo ostao u Križevcima jer

---

¹³ *Drugi statuti*, 150, br. 2.

¹⁴ *Prvi statuti*, 68, br. 3; *Drugi statuti*, 150, 151, br. 3.

¹⁵ *Sambukanske konstitucije*, 268.

¹⁶ *Prvi statuti*, 70, br. 8.

¹⁷ AHPZagreb, *Svezak B 6*, str. 3,4.

¹⁸ *Isto mjesto*, 111.

je Kraljevsko namjesničko vijeće 9. ožujka 1792. odbilo tužbu Provincije sv. Ladislava da je grad u otkupu inventara franjevačke ljekarne oštetio franjevce za 93 florena.¹⁹ Isto Namjesničko vijeće zabranilo je 5. travnja 1781. rad samostanskom ljekarniku u Sigethu, a vjerojatno i samostanskom ljekarniku, koji je bio i ranarnik, u susjednom samostanu u Szegedu. No 25. studenoga 1782. dopušta rad samostanskom ljekarniku u Szegedu jer su nemarna dva županijska ljekarnika u županiji kojoj je pripadao taj gradić pa županijske vlasti 25. studenoga 1782. dopuštaju da brat ljekarnik, koji je imao i obrazovanje ranarnika, vodi brigu o svojoj braći franjevcima u samostanu u Szegedu, ali mu dopuštaju da pruža svoje usluge i građanima u gradu i okolici.²⁰ Naravno da je takvo dopuštenje franjevačkom ljekarniku i ranarniku povrijedilo ljekarnike tamošnjih javnih ljekarna pa su ishodili zabranu djelovanja obojici franjevac ljekarnika, i onome u Sigetvaru i onome u Szegedu, što je 27. siječnja 1783. objavilo Ugarsko namjesničko vijeće.²¹ U Sigetvaru se stanje nije izmijenilo jer ni 1798. nema županijskog ljekarnika pa Ugarsko namjesničko vijeće 20. ožujka 1798. dopušta bratu Blažu Schneideru, ispitanom ranarniku i ljekarniku koji je tada boravio u Virovitici, da preuzme službu ljekarnika u Sigetvaru uz godišnju plaću od 120 florena.²² No Schneider nije napustio Viroviticu jer ni u tom gradiću nije bilo ljekarnika, već je ostao ondje na zahtjev gradske uprave, što je 10. srpnja 1798. odobri- lo i Ugarsko kraljevsko namjesničko vijeće.²³ Dakle, u slavonskom samostanu Provincije sv. Ladislava u Virovitici franjevci su obavljali službu ljekarnika i skrbili za održavanje ljekarne tijekom čitavog XVIII. stoljeća.

BRAĆA BOLNIČARI, LJEKARNICI I POSLUŽITELJI BOLESNIKA

U tim samostanskim bolnicama o bolesnicima trebaju voditi neposrednu brigu braća bolničari i ljekarnici. Ti bolničari i ljekarnici trebaju biti osposobljeni za svoj posao, ali trebaju jednako tako biti milosrdni, radini, strpljivi i ljubazni u onoj mjeri u kojoj bi željeli da drugi budu prema njima. Teško je provjeriti kako su braća ranarnici i ljekarnici stjecali svoje znanje. Nije isključeno da se znanje prenosilo od starijih na mlađe, ali je svakako nakon 1763. država tražila da franjevački ranarnici i ljekarnici u državnim obrazovnim ustanovama steknu potrebno znanje. Do 1786. takvih medicinskih škola nije bilo u ugarskome dijelu Habsburške Monarhije, ali 1. srpnja 1786.

---

¹⁹ *Isto mjesto*, 344.

²⁰ *Isto mjesto*, 232.

²¹ *Isto mjesto*, 237, 238.

²² *Isto mjesto*, 392.

²³ *Isto mjesto*, 394.

Ugarsko kraljevsko namjesničko vijeće upozorava franjevačke više starješine da se ubuduće franjevački ranarnici mogu osposobiti i steći potrebnu diplomu za svoj rad i na Sveučilištu u Pešti, a ne samo u Beču kao dotad.²⁴ Bolničarima i ljekarnicima provincijali trebaju pridružiti braću istih vlastitosti da im pomažu u njihovu poslu kako bi bolesnici imali potrebnu skrb i danju i noću. Prva je zadaća bolničara i ljekarnika bolesnima davati lijekove i takvu hranu koju im je odredio liječnik. U Provinciji sv. Ladislava u XVII. stoljeću nije bilo dovoljno osposobljenih bolničara i ljekarnika da bi ih se moglo razmjestiti u svaki samostan pa *Prvi statuti* brigu o bolesnicima u samostanskim bolnicama povjeravaju prikladnom bratu laiku ili kojemu drugom članu samostana. Uz uobičajene dužnosti u skrbi za bolesnike, njegova je osobita zadaća što točnije slijediti upute liječnika i prema njegovim odredbama pribaviti bolesnicima sve što je potrebno. U bolničkim sobama ne smije se držati nikakva hrana ni piće, već u ostavi, odakle će poslužitelj donositi prema potrebi bolesnika. Ako ta braća koja obavljaju službu samostanskog bolničara zanemare svoje dužnosti, prijeti im kazna.²⁵

U Provinciji sv. Ivana Kapistranskoga gotovo nije bilo braće bolničara koja su bila osposobljena za tu službu. Naravno, bolesnih članova Provincije bilo je uvijek, a njihov se broj osobito umnožio potkraj XVIII. stoljeća kada je bilo osobito mnogo članova visoke dobi, a malo mlađih članova. U svojim nastojanjima oko povratka oduzetih samostana, provincijal Pavišević ističe 1790. da su u samostanima u Osijeku i Požegi boravili upravo oni kojima je bila potrebna pomoć liječnika. Kada je Pavišević bio i treći put provincijal, sam već odmakao u godinama, u Provinciji je bilo puno starijih članova. Stoga ne iznenađuje što je 25. svibnja 1799. pisao samostanskim starješinama da se brižljivo staraju o starim i bolesnim redovnicima te da im dodijele brata laika ili civilnu osobu koji će ih negovati.²⁶ No tek uredba provincijala Grge Čevapovića 1. siječnja 1823. do kraja razjašnjava kako su se gornje uredbe ostvarivale u Provinciji sv. Ivana Kapistranskoga početkom XIX., a vjerojatno i tijekom XVIII. stoljeća. Čevapović, naime, izričito piše da svaki samostan treba imati bolesničku sobu s peći, da starješina samostana treba biti u stanju osigurati redovit pohod liječnika ili kirurga bolesnicima, da u samostanskom bratstvu treba biti braće koja su zadužena za brigu o bolesnicima, da on sam često pohađa bolesne te da potiče ostale članove bratstva

---

²⁴ Isto mjesto, 272.

²⁵ *Prvi statuti*, 68, br. 1, br. 3.

²⁶ APIKBudim, *Svezak br. 40*, ad annum.

da bolesnike posjećuju i tješe te da vodi i duhovnu brigu za bolesnike, tj. da se na vrijeme ispovijede i prime bolesničko pomazanje.²⁷

DUHOVNA BRIGA ZA BOLESNIKE

Samostanski starješine i braća koja poslužuju bolesnike dužna su bolesnike na vrijeme upozoriti da prime sakrament pokore, tj. da se ispovijede. Bolesnike u spomenute dvije provincijske bolnice u Provinciji sv. Ladislava trebao je pohađati i brat svećenik kao osobiti bolesnički kapelan. Bolesni su se mogli kod njega ispovjediti, ali *Prvi statuti* jasno ističu da se bolesnici mogu ispovjediti kod koga žele, a ne kod svoga bolesničkog kapelana. Drugi statuti ne spominju bolesničkog kapelana, ali ga opet spominju *Četvrti statuti* i ističu da on ima ovlast oslobađati od pridržanih grijeha, a zadaća mu je biti uz bolesnike na samrti.²⁸

BRIGA SAMOSTANSKIH STARJEŠINA O BOLESNICIMA

Samostanski starješine i njihovi zamjenici dužni su danomice pohađati bolesnike kako bi ih tješili i imali jasniji uvid u to pruža li im se sve potrebno. Njihova je dužnost, jednako tako, prosuditi obavljaju li bolničari i ljekarnici svoje obveze na najbolji način te paziti da liječnici i ranarnici svakodnevno pohađaju bolesnike u samostanu. Dužni su i nadzirati pohađaju li bolesne ostali franjevci u samostanu, ali tako da ih ne smetaju. To od samostanskih starješina očekuju i *Prvi statuti* Provincije sv. Ladislava, ali upozoravaju da braća koja ih posjećuju, ne smiju bolesnike opterećivati dugim razgovorima.²⁹

Opći franjevački sabor u Akvitaniji odredio je da i samostanske starješine valja nadzirati i provjeravati nisu li možda škrti prema bolesnicima i ne zanemaruju li svoje obveze prema njima. Ako ne pokazuju brigu za bolesnu braću, valja ih opomenuti i, ako je potrebno, udaljiti iz službe starješine. Odgovornost je samostanskih starješina bila također voditi brigu da se ne otuđi ništa od inventara bolnice ili bilo što potrebno bolesnicima. *Četvrti statuti*, jer su nastali u vrijeme kad su pojedini franjevci s različitih naslova posjedovali i vlastito odjeću, obuću i novac, određuju da je zadaća samostanskog starješine svu tu imovinu, barem nakon njihove smrti, predati

---

²⁷ Arhiv franjevačkog samostana u Brodu na Savi, *Liber circularium Provinciae* (1806.–1825.), str. 301.

²⁸ *Četvrti statuti*, 123, br. 6.

²⁹ *Prvi statuti*, 69, br. 4.

provincijalu koji će je upotrijebiti vodeći računa o potrebama ostalih članova Provincije.³⁰

Osobito teška zadaća bila je briga za psihički oboljele članove franjevačkih mjesnih bratstava. Do vremena razmahala jozefinizma čini se da država nije izlazila ususret takvim bolesnicima. Budući da 1783. i 1784. Ugarsko-kraljevsko namjesničko vijeće s više uredaba ponavlja uvijek isto rješenje, tj. šalje takve bolesnike u bolničke ustanove milosrdne braće, može se zaključiti da su se ti redovnici brinuli za psihički oboljele franjevce i prije tih državnih uredaba. Te uredbe, naime, samo rješavaju pitanje uzdržavanja takvih bolesnika. Najprije 7. travnja 1783. troškove liječenja takvih bolesnika isključivo stavljaju na teret pojedinih provincija,³¹ a 7. lipnja 1784. određuju da 200 florena godišnje plaća Vjerozaklada, a još 150 florena redovnička pokrajina kojoj pripada bolesnik.³² Provincijal Pavišević očito se nije bojao takvih troškova jer je 1790. predlagao državnim vlastima da prepuste njegovoj Provinciji sv. Ivana Kapistranskoga voditi brigu o braći koja su oboljela od psihičkih bolesti. Pavišević je 1797. naredio samostanskim starješinama da se brižljivo staraju za stare i bolesne članove u svojim samostanima te da im dodijele brata laika ili građansku osobu koja će ih njegovati.³³ Ni početkom XIX. stoljeća Provincija sv. Ivana Kapistranskoga ni u jednom samostanu nije imala bolnicu za svoje bolesne i stare članove pa provincijal Ivan Balatović 1814. i zatim 1817. naređuje samostanskim starješinama da o njima vode osobitu brigu i njega izvijeste o svemu što su poduzeli.³⁴

PREDSTOJNIK BOLNICE

Očito se nije moglo pouzdavati samo u nadzor samostanskih starješina nad radom bolničara i ljekarnika za dobro bolesnika, jer je opći sabor 1563. odlučio da provincijal imenuje predstojnika svake samostanske bolnice, koji će redovito posjećivati bolesnike i ohrabrivati bolničare u njihovu radu. Bude li pak potrebno, njihova je zadaća opomenuti bolničare i samostanske starješine na njihove eventualne propuste u brizi za bolesnike i obavijestiti provincijala o nedostacima.³⁵ O toj službi predstojnika samostanskih i provincijskih bolnica zakonodavstvo Provincije sv. Ladislava šuti.

³⁰ *Isto*, 124, br. 9; 125, br. 10, br. 11.

³¹ AHPZagreb, *Svezak B* 6, 236,

³² *Isto* mjesto, 249.

³³ APIKBudim, *Svezak* 40, ada annum.

³⁴ AFSSIBrod *Liber circularium Provinciae*, sv. 5., 150; 182; *Ibidem*, sv. 6., 19.

³⁵ *Sambukanske konstitucije*, 120.

PROVINCIJALI I OPĆI POHODITELJI

Sami pak provincijali, kao najviši i najodgovorniji starješine, također su bili dužni posjećivati bolesnu braću i provjeravati pružaju li im bolničari i samostanski starješine dostatnu brigu.³⁶ Uz to, svake treće godine su u pokrajinsku zajednicu dolazili opći pohoditelji, tzv. generalni vizitatori, koji su u ime vrhovne uprave Franjevačkog reda obilazili sve samostane, pohodili sve njezine članove kako bi vidjeli kakvo stanje franjevačkog života u provinciji i zatim predsjedali provincijskom saboru koji je birao novog provincijala. Bili su također dužni provjeriti stanje u provincijskim i samostanskim bolnicama. Ta je provjera, prije svega, obuhvaćala uvid u razinu opskrbljenosti bolnice te rad bolničara i ljekarnika i opću brigu samostanskog starješine. Rezultate svoje provjere stanja u samostanskim bolnicama opći pohoditelj bio je dužan priopćiti u svom izvještaju vrhovnoj upravi samoga Reda.³⁷

BRIGA O OBOLJELIMA U VRIJEME POŠASTI I RATOVA

Franjevci nisu vodili brigu samo o zdravlju vlastitih članova, nego i o zdravlju svojih sugrađana. Osobito su se zdušno borili protiv kuge potkraj XVII. stoljeća, zatim 1739. u Slavoniji i Podunavlju pa ponovno 1795.³⁸ za vrijeme rata Habsburške Monarhije i Turske, kada su vodili duhovnu i bolničku brigu o ranjenicima. Tako je 6. listopada provincijal Josip Pavišević potvrdio člana samostana u Iloku za bolničkog kapelana u Zemunu.³⁹ U Kamenici je djelovao kao bolnički kapelan Josip Szemersky. U toj je službi preminuo 10. listopada 1788., a naslijedio ga je Florijan Đuraković.⁴⁰ U Novom Sadu je 17. listopada iste godine umro u Irigu i bolnički kapelan

³⁶ *Drugi statuti*, 152.

³⁷ *Sambukanske konstitucije*, 121.

³⁸ U Provinciji sv. Ivana Kapistranskoga valjalo je stoga razborito dijeliti otajstva vjere, napose sakrament bolesničke pomasti, bolesnima od kuge i kolere. Članovi te Provincije stoga pišu pastoralne priručnike za one koji se posvećuju dijeljenju tog sakramenta oboljelima od zaraznih bolesti. Prvi je Emerik Pavić (1716.–1780.) napisao knjigu *Rucsna knjixica za utiloviti u Zakon katolicsanski obrachenike, za narediti i na srichno priminutje dovesti bolesnike i na smert osugjene i za pivresti na spasonosni Zakon razdvojnike* (Pešta, 1769.). Sličan priručnik napisao je Grgur Peštalić (1755.–1809.) pod naslovom *Utishenje oxalostjenih u sedam pokomi pisama kralja Davida iztomacsena... i u nacsinu sebe od kuxne otrove priuzdexati...* (Pešta, 1797.). I u XIX. stoljeću su takvi pastoralni priručnici bili potrebni pa Marijan Jaić (1795.–1866.) piše djelo *Rucsna knjixica za narediti i na sricho priminutje sa svetima sakramentih dostojno pripraviti bolesnike, kakono tajer i nad nemochnich moliti, duslu jim pripravuciti i kod umirajuchih spasonosne uzdahse ponavljati* (2 sveska, Budim, 1837.). Usp. F. E. Hoško, *Marijan Jaić, obnovitelj među preporoditeljima*. Zagreb, 1996., 136.–146.

³⁹ J. Pavišević, *Epistolae ad religiosos extra Provinciam*, III, 6.

⁴⁰ J. Pavišević, *Epistolae ad religiosos intra Provinciam*, I/II, 509.

Bonaventura Hajnisch. Bio je član franjevačkog samostana u Zemunu.⁴¹ U Novi Sad je još 13. ožujka iste godine otišao Adalbert Marijanović iz samostana u Budimu i preuzeo službu bolničkog kapelana.⁴² Godine 1788. više je članova Slavonsko-podunavske franjevačke pokrajine prihvatilo službu bolničkog kapelana. Tako je 4. veljače Josip Ljubić imenovan za kapelana u brodskoj tvrđi.⁴³ U Rači je te godine vojni kapelan bio Eustahije Gottlieb. Ta je vojna postaja bila pod zapovjedništvom Petrovaradinske vojnokrajiške uprave koja je 25. travnja za vojnog i bolničkog kapelana imenovala Stjepana Janičića, ali mu provincijal Pavišević nije odobrio odlazak u Raču jer je kao profesor osječke gimnazije bio pod vlašću Ugarskoga kraljevskog namjesničkog vijeća te je morao ostati u Osijeku do kraja školske godine.⁴⁴ U samom Petrovaradinu bolnički kapelan tada je bio Jeronim Jakočević, nekoć ugledni profesor filozofije i ravnatelj gimnazije u Osijeku.⁴⁵ U Staroj Gradiški u to je vrijeme vojni i bolnički kapelan Filip Szabo.⁴⁶ Negdašnji profesor filozofije i teologije Jakov Berg bio je od 22. prosinca 1789. bolnički kapelan u Velikom Varadinu,⁴⁷ a službu vojnog kapelana državne mornarice preuzeo je na početku 1790. Celestin Schneider, također negdašnji profesor filozofije i teologije, a poslije provincijal Provincije sv. Ivana Kapistranskoga.⁴⁸

Austrijsko-turski rat 1787. izazvao je društveno-političke promjene u Habsburškoj Monarhiji. Provincija sv. Ivana Kapistranskoga zbog blizine ratišta doživljava nove neprilike. Ugarsko namjesničko vijeće zatražilo je 20. prosinca 1787. od provincijala Paviševića da na neko vrijeme ustupi vojsci za smještaj i njegu ranjenika samostane u Cerniku i Zemunu. Kada su u te samostane smješteni bolesnici, franjevci su im pružali bolničku i pastoralnu skrb.⁴⁹ Što je rat duže trajao, to je bilo više ranjenika i bolesnika. Tako su franjevci za potrebe vojske morali osloboditi najveći dio samostana u Našicama, Baču, Šarengradu, Mohaču i Aradu. Samostan pak u Baji bili su posve napustili i smjestili se u kuće svjetovnjaka, kako bi ga vojska mogla upotrijebiti za ranjene vojnike.⁵⁰ Još prije Austrijsko-turskog rata vojne su

---

⁴¹ Isto mjesto, 512.

⁴² Isto mjesto, 393..

⁴³ Isto mjesto, 370.

⁴⁴ Isto mjesto, 413.

⁴⁵ Isto mjesto, 438, 439. Po želji provincijala Paviševića, Jakočević je istodobno vodio brigu i o imovini dokinutoga franjevačkog samostana u Petrovaradinu.

⁴⁶ Isto mjesto, 515.

⁴⁷ Isto mjesto, 617.

⁴⁸ Isto mjesto, 682.

⁴⁹ AFSNašice, *Protocollum conventus Divi Antonii*, sv., 184.

⁵⁰ APIKBudim, *Repetitorium Kaizer*, CI, 34.

vlasti namjeravale samostansku bolnicu u Vukovaru upotrijebiti za potrebe vojske, ali se tome 2. studenoga 1785. uspješno suprotstavilo bratstvo vukovarskog samostana.⁵¹ Boravak vojske i ranjenika ometao je život i rad franjevaca, ali je bio nužan franjevački prilog protuturskom ratu, i Pavišević je to prihvatio kao neizbježnost.

Provincijal Pavišević je 28. prosinca 1787. uputio pismo gvardijanu samostana u Cerniku Hijacintu Mandikiću, priopćujući mu kako državne vlasti zahtijevaju da se franjevci toga samostana skupe u jedan njegov dio, a glavninu prostora oslobode za bolesne vojnike.⁵² U samostanu su ranjeni i bolesni vojnici očito ostali dugo, jer se 24. listopada 1788. Pavišević ispričava novom gvardijanu Silvestru Hungaru što još nije dodijelio svećenika tim bolesnicima.⁵³ Briga za bolesne vojnike stajala je života dvojicu franjevaca, svećenika Antuna Sunglera i bolničara Ćirila Schifferra. Pavišević je u pismu zamjeniku starješine cerničkoga bratstva Marku Gužviću izrazio spremnost tražiti svećenike koji govore njemački i mađarski i dopustio je da članovi toga samostanskog bratstva stanuju u privatnim kućama.⁵⁴ U pismu cerničkom gvardijanu 26. svibnja 1789. Pavišević se žali što nema nikoga koga bi mogao poslati za bolničkog kapelana u Cernik. Vrlo se oštro izražava, osuđujući državne vlasti koje ne dopuštaju franjevcima primati nove članove.⁵⁵ Čini se da je Pavišević ipak pozvao članove Provincije sv. Ivana Kapistranskoga da se sami jave za tu opasnu službu bolničkog kapelana u Cerniku, jer se javio Ivan Balatović kojega je Pavišević 24. lipnja 1789. dodijelio na službu bolesnim vojnicima u Cerniku.⁵⁶ U pismu upućenom 15. srpnja 1789. Balatoviću, Pavišević spominje da plaća bolničkog kapelana ide samostan-

⁵¹ APIKBudim, *Repetitorium Kaizer*, tomus XII, br. 28, str. 241.

⁵² J. Pavišević, *Epistolae ad religiosos intra Provinciam*, I/I, 347.

⁵³ J. Pavišević, *Epistolae ad religiosos intra Provinciam*, I/II, 510.

⁵⁴ *Isto mjesto*, 546.

⁵⁵ *Isto mjesto*, 625.

⁵⁶ Ivan Balatović (Našice, 10. veljače 1757. – Slavonski Brod, 3. lipnja 1828.) postao je 1774. u Baču član franjevačke provincije sv. Ivana Kapistranskoga, a u Budimu je 11. veljače 1781. zavjetovanjem redovničkih zavjeta potvrdio svoju trajnu pripadnost Franjevačkom redu. Kao mlad svećenik djelovao je u Našicama, a od 1783. do 1789. bio je župnik u samostalnoj župi Motičina. Od 1789. je bio kapelan u župi Marijancima, koju je vodio svjetovni svećenik. Godine 1805. upravljao je župom u Podgoraču. Dva je puta bio samostanski starješina u Slavanskom Brodu (1807.–1809. i 1818.–1828.). Bilo je to u vrijeme povratka franjevaca u taj grad, nakon što ih je car Josip II. prisilio samostan predati vojnim vlastima. Bio je i samostanski gvardijan i župnik u Našicama (1809.–1812.). Od 1812. do 1815. boravio je u Slavanskom Brodu i sudjelovao u vodstvu Provincije kao savjetnik provincijala Celestina Schneidera. Na čelu provincijskog vodstva u službi provincijala bio je od 1815. do 1818. godine. Umro je obavljajući službu samostanskog starješine u Slavanskom Brodu i pokopan u kripti samostanske crkve. – *Kronika franjevačkog samostana u Brodu na Savi*, sv. 2., Slavonski Brod, 1997., 37.–313. – *Našički ljetopis*, sv. 1, Našice, 2010., 140.

skom starješini, a ne odobrava mu ni slavljenje misa po slobodnim misnim nakanama. Balatović je do tada bio u Našicama pa ga Pavišević upozorava da ubuduće pripada cerničkome samostanskom bratstvu te traži od njega da u cerničkoj župi obavlja i pastoralnu dužnost kapelana, ali mu dopušta da stanuje izvan samostana, očekujući od njega da obavlja sve obveze tamošnjega samostanskog bratstva.⁵⁷

I samostan u Požegi bio je pretvoren u vojnu bolnicu, a članovi samostanskog bratstva preselili su u samostan u Velikoj. Kada su ranjeni i bolesni vojnici potkraj 1788. zaposjeli samostan u Požegi, bilo je u njemu malo mjesta za samostansko bratstvo pa je požeški gvardijan Ivan Gruičić pitao Paviševića je li uputno poslati nekoliko članova bratstva u samostan u Veliku. Pavišević je gvardijanu požeških franjevaca Ivanu Gruičiću 7. listopada 1788. napisao upozorenje da franjevačko pravo traži da on i ostali članovi požeškog samostana u svemu slijede uredbe samostana i samostanskog starješine u Velikoj.⁵⁸ Čini se da je nekoliko franjevaca ipak ostalo u požeškom samostanu, ali su i oni namjeravali preseliti u Veliku. Pavišević se 7. studenoga 1788. usprotivio toj nakani i upozorio Gruičića da teškoće u smještaju javi zagrebačkom biskupu te da se u istom pismu prituži na svećenike, vjerojatno pripadnike Zagrebačke biskupije, koji franjevačku crkvu žele koristiti za svoje potrebe, jer smatra kako će to biti povod da država i taj samostan oduzme franjevcima.⁵⁹ Paviševićeva je slutnja bila opravdana – država je 5. kolovoza 1789. franjevcima doista oduzela samostan u Požegi.⁶⁰

ZAKLJUČNA RIJEČ

Franjevci su vjekovima gradili svoj sustav organizirane brige za bolesne članove vlastitih samostana, odnosno pokrajinskih zajednica. Premda je Provincija sv. Ladislava u središnjem dijelu kontinentalne Hrvatske imala najbolje ustrojstvo takve službe, nije opravdano tvrditi da su slavonski i podunavski franjevci Provincije sv. Ivana Kapistranskoga zanemarili brigu za bolesne članove svoje pokrajinske zajednice. Posebno valja istaknuti da je

⁵⁷ Isto mjesto, 642, 643.

⁵⁸ Isto mjesto, 520.

⁵⁹ Pavišević, *Epistolae ad religiosos intra Provinciam*, II, 502.

⁶⁰ Provincijskom vikaru Ladislavu Spaiću Ugarsko namjesničko vijeće 27. travnja 1792. odbija zahtjev da država pomogne obnovu samostana u Zemunu koji je stradao za posljednjeg rata s Turcima i, gotovo cinički, savjetuje da namjesti u samostan dvojicu franjevaca od kojih će jedan biti kapelan mjesnog župnika, a drugoga koji već ima državnu mirovinu pa će tako namaknuti novac za obnovu samostana. - AFSB, *Svezak 12-3/48*, ad annum

upravo ta provincija, ali i Provincija sv. Ladislava, neke svoje samostane ustupila za smještaj ranjenih vojnika u protuturskom ratu 1787.–1791. godine. Tako se dogodilo i u Provinciji sv. Ivana Kapistranskoga u kojoj su uglavnom sami franjevci dvorili ranjenike, a desetak franjevaca se u toj službi zarazilo i izgubilo život. No o tim pošastima i ratnim posljedicama povijest hrvatskoga zdravstva vodi računa. Stoga je bilo opravdano pružiti nešto više uvida u brigu franjevaca za vlastite bolesne članove u prvim stoljećima novoga vijeka u nas.

SAŽETAK

U kontinentalnom su dijelu Hrvatske u razdoblju novoga vijeka franjevci pripadali trima višenacionalnim pokrajinama sve dok se 1900. nisu okupili u današnju jedinstvenu Hrvatsku franjevačku provinciju sv. Ćirila i Metoda. Riječ je o Hrvatsko-kranjskoj provinciji na zapadu, Provinciji sv. Ladislava na sjeveru i sv. Ivana Kapistranskoga u istočnom dijelu kontinentalne Hrvatske. Kako je samostanu u Zagrebu, glavnom gradu Banske Hrvatske, pripadalo prvo mjesto u pokrajini sv. Ladislava, opravdano je pretpostaviti da su život i zakonodavstvo u toj pokrajinskoj zajednici utjecali i na život i zakonodavstvo u drugim dvjema provincijama u kontinentalnoj Hrvatskoj. Svakako je činjenica da te dvije provincije nisu izgradile svoje zakonodavstvo do mjere u kojoj je to učinila Provincija sv. Ladislava. Gradila ga je prema tzv. Sambukanskim konstitucijama, tj. prema općemu franjevačkom zakoniku koji je 1663. objavio najviši starješina Franjevačkog reda Michael Bongiorno a Sambuca. Uz druge odredbe i upute, najmjerodavniji izraz primjene Sambukanskih konstitucija su vlastiti statuti Provincije sv. Ladislava, koje ja ta pokrajinska zajednica objavila četiri puta (1687., 1749., 1768. i 1806.). To je izvrsno vrelo za poznavanje života i djelovanja franjevaca Provincije sv. Ladislava u mnogim pitanjima pa tako i u skrbi za vlastite bolesne članove. Ovaj rad predstavlja odredbe tih statuta o toj brizi. Budući da je samostan u Virovitici na području Slavonije, opravdano je i ovaj prilog uvrstiti u ovu knjigu. No ima dovoljno zapisa i u arhivskoj građi samostana Provincije sv. Ivana Kapistranskoga te se iz njih može zaključiti kakva je u tim samostanima bila briga za bolesne franjevce.

Ključne riječi: franjevci, Provincija sv. Ladislava, Provincija sv. Ivana Kapistranskoga, bolesni članovi, ranjenici, bolničari, ljekarnici, poslužitelji bolesnika

Nakon prezentacije na skupu "Sv. Franjo i franjevci – 800 godina u medicinskoj povjesnici", održanom 24. listopada 2009. na Trsatu, rad je neznatno prerađen i objavljen u sklopu knjige Franjo Emanuel Hoško, Slavonska franjevačka ishodišta, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2011., str. 323.–335.